

Професійна підготовка соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх як об'єкт теоретичного аналізу

Актуальність проблеми оптимізації професійної підготовки соціальних педагогів до превентивної діяльності зумовлена поширенням у сучасному молодіжному середовищі різного роду девіацій.

У статті розглянуто проблему професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх. Висвітлено результати аналізу дисертаційних досліджень за фахом «соціальна педагогіка». Обґрунтовано доцільність проведення наукових досліджень у напрямку «Підготовка соціального педагога до професійної діяльності з профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх».

Ключові слова: напрям підготовки, дослідження, соціально-педагогічна профілактика, професійна готовність, делінквентна поведінка, соціальний педагог.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зміни, що сталися у світі на рубежі ХХ–ХХІ ст., пов'язані з процесами глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства. Вони свідчать про формування суспільства, заснованого на знаннях, у якому знання набувають значення головного фактора економічного розвитку. Це потребує перегляду освітньої політики та вихідних положень для формування нових методологічних засад трансформації вищої освіти України в контексті інтеграційних процесів [1].

Як наголошується в «Національній доктрині розвитку освіти», освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Проте стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави [2].

Вищі навчальні заклади займають особливе місце в загальнодержавній системі освіти України. Вони насамперед мають працювати на перспективу розвитку суспільства. Парадигма розвитку освіти України у ХХІ ст. зумовлена якісними характеристиками суспільства майбутнього [3].

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [4, 85], основним завданням функціонування вищих навчальних закладів є забезпечення умов, необхідних для здобуття особою такого рівня освіти, який ґрунтується на повній загальній середній освіті, досягається в процесі системного й послідовного засвоєння навчальної інформації, завершується одержанням за підсумками державної атестації певної кваліфікації, що загалом і підтверджує його готовність до відповідної професійної діяльності. Отже, професійну підготовку майбутнього соціального педагога слід розглядати в контексті загальної підготовки спеціаліста згідно із сучасними потребами держави. У державі потреби визначають її громадяни.

Важливою проблемою для соціально-педагогічної теорії і практики є завдання вдосконалення моделі підготовки фахівців соціально-педагогічного напрямку до профілактики делінквентної поведінки. Особливої актуальності в цьому контексті набуває питання гармонізації теоретичного і практичного складників підготовки майбутніх фахівців, подальшої розробки засад практичного навчання студентів, зорієнтованості на формування професійних умінь і навичок, стійкої мотивації майбутньої професійної діяльності. Суспільна потреба в таких фахівцях сьогодні ні в кого не викликає сумніву. Лише професійно грамотний спеціаліст може вирішувати ті складні та суперечливі проблеми.

Аналіз основних наукових досліджень цієї проблеми. Сучасна педагогічна наука наголошує, що підготовка майбутніх соціальних педагогів повинна бути зорієнтована на оволодіння системою професійно-педагогічних знань та вмінь не лише під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, а й під час освоєння фахових дисциплін. Класифікатор професій дає таке визначення працівникові-професіоналу: професіонал – працівник, який володіє високим рівнем теоретичної підготовки і сформованості системи умінь та навичок для роботи за обраним фахом. Критерієм готовності є його здатність виконувати роботу (професійну діяльність) різної складності відповідно до прийнятих норм [5].

Отже, підготовка майбутніх соціальних педагогів повинна бути зорієнтована на оволодіння системою професійно-педагогічних знань та вмінь не лише під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, а й під час освоєння фахових дисциплін. Так, виходячи з положень Концепції педагогічної освіти, фахова підготовка передбачає вироблення практичних умінь і навичок, необхідних студенту для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Питання професійної підготовки вивчало багато дослідників, причому з різних позицій: неперервності (А. Алексюк, І. Зязюн, В. Луговий, В. Майборода, О. Мороз, Н. Ничкало, В. Поліщук та ін.); психологічних аспектів професійного становлення (Л. Божович, Є. Клімов, І. Кон, А. Леонт'єв, С. Рубінштейн); технологій професійної підготовки, впливу форм і методів навчально-виховного процесу на формування особистості майбутнього фахівця (П. Анохін, Ю. Бабанський, М. Данилов, А. Леонт'єв, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.); формування професійно важливих особистісних якостей спеціаліста (Д. Брунер, Б. Гершунський, А. Петровський, С. Рубінштейн, С. Чистякова та ін.); організаційно-педагогічних аспектів співробітництва педагогів і студентів (В. Кан-Калік, А. Леонт'єв, А. Мудрик та ін.); співвідношення розвитку особистості та її саморегуляції (Ю. Мисливський, В. Мухіна, В. Мудрик); формування і розвитку професійної майстерності, творчості (І. Зязюн, В. Моляко, В. Паламарчук, М. Поташник, В. Семиченко, Р. Хмелюк та ін.); проблем профорієнтаційної допрофесійної підготовки та професійного визначення (Г. Балл, Т. Васильєв, О. Вітковська, М. Гінзбург, М. Дяченко, А. Журкіна, Д. Закатнов, Я. Камінецький, В. Мачуський, О. Мельник, І. Михайлов; Г. Субтельна, Б. Федоришин, С. Чистякова та ін.); довузівської підготовки в системі неперервної педагогічної освіти (А. Линенко; М. Поліщук, Л. Райко, В. Федяєва та ін.); питання допрофесійної підготовки соціального педагога (В. Бочарової, З. Гилязової, Л. Міщик, В. Келасьєва, Є. Клімова та ін.); технології здійснення процесу довузівської підготовки (І. Адушкін, А. Арнольдов, С. Тетерський, С. Кашін, Н. Ципюк та ін.); проблеми професійної підготовки у вищій школі і формування професійної готовності педагогічних працівників (В. Андрущенко, В. Галузинський, М. Євтух, О. Мороз, В. Омеляненко, В. Сагарда, В. Сластьонін, М. Фіцула та ін.).

Особливості підготовки фахівців до соціально-педагогічної діяльності розглядали у своїх працях В. Бочарова, Ю. Галагузова, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович, В. Поліщук, Ю. Поліщук, С. Харченко та ін.

У цілому формування змісту підготовки майбутніх спеціалістів в Україні є наслідком складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних процесів, які спричиняють попит на потребу в соціальних фахівцях. Їх кількість і вимоги до кваліфікаційного рівня визначаються сукупною дією ряду чинників, які пов'язані не тільки з умовами і стилем життя населення, а й з наявністю мотивації та здатністю українського національного ринку одночасно формувати і підтримувати її й задовольняти соціальні потреби. Отже, у сучасних умовах важливим є максимальне наближення рівня підготовки фахівців соціальної сфери до безпосередньої практичної діяльності після завершення навчання.

Важливою в діяльності соціального педагога є соціально-профілактична, яку, підкреслюється, він приводить у дію за допомогою соціально-правових та юридичних механізмів для подолання негативних впливів навколишнього середовища. Наявність соціально-профілактичної функції в діяльності соціального педагога також відображено в роботах О. Безкалько, М. Галагузової, А. Капської, А. Кравченко, Л. Мардахаєва, І. Миговича, Л. Міщик, П. Павленок, В. Сластьоніна, Е. Студьонова, З. Шевців, М. Фірсова та ін.

Узагальнена реалізація соціальним педагогом соціально-профілактичної функції передбачає організацію системи профілактичних заходів щодо попередження поведінки, що відхиляється (девіантної), і злочинної (делінквентної) поведінки дітей і підлітків; надання впливу на формування морально-правової стійкості; організацію системи заходів щодо соціального оздоровлення сім'ї; своєчасну соціально-правову та іншу допомогу сім'ям і дітям груп соціального ризику [6, 24].

Отже, професійна профілактична діяльність соціального педагога охоплює розв'язання кола проблем, пов'язаних із проявами делінквентної поведінки. Тому сьогодні постала потреба в соціальних педагогах, які б володіли науковими знаннями і досвідом, могли б їх застосовувати в повсякденній профілактичній діяльності з неповнолітніми.

Слід зауважити, що підготувати майбутнього соціального педагога до соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки можливо тільки за умови включення студентів у навчально-практичну діяльність, яка є складовою частиною педагогічної підготовки до професійної діяльності. Тому фахова підготовка соціальних педагогів має здійснюватися з урахуванням досягнень та перспектив розвитку процесу соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки загалом.

На наше переконання, наявність соціально-профілактичної функції повинна передбачати теоретико-методичне забезпечення. Ми вважаємо, що стан теоретичного забезпечення процесу професійної підготовки соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх можливо перевірити через здійснення контент-аналізу навчально-методичної літератури та аналізу наукових досліджень.

Метою статті є аналіз вивченості проблеми теоретичного забезпечення процесу підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Профілактична діяльність знаходить своє відображення не тільки в діяльності соціальних педагогів та соціальних працівників. Профілактика відхилень поведінки є предметом таких наук, як «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Кримінологія», «Соціологія», «Юридична психологія», «Адикто-логія», «Девіантологія», тому аналіз здійснювався саме в науково-методичному забезпеченні цих напрямів. Опорними елементами контент-аналізу був пошук у науковій та навчально-методичній літературі, а також, по-перше – визначення категорії «делінквентна та адитивна поведінка»; наявність умов і факторів, які призводять до появи «делінквентної поведінки»; опис методик та технології роботи з профілактики та корекції делінквентної поведінки. По-друге – враховуючи, що соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки неповнолітніх знаходиться в тісному переплетінні із «соціально-педагогічною профілактикою правопорушень», тому при здійсненні пошуку ми враховували і категорію «Соціально-педагогічна профілактика правопорушень». По-третє – відображення проблеми професійної підготовки соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх у дослідженнях науковців.

Для виявлення дійсного стану наявності необхідних теоретичних та практичних матеріалів щодо профілактики делінквентної поведінки, розглянемо деякі наявні підручники та навчальні посібники. Узагальнено нами зроблений висновок що існуючі навчально-методичні матеріали відображують деякі аспекти соціально-педагогічної діяльності. Так, сутність соціально-педагогічної діяльності розглядають фахівці Л. Аксьонова, О. Безкалько, М. Галагузова, Н. Жигайло, Л. Мардахаєва, В. Сластьоніна, З. Шевціва. Теоретичні аспекти соціальної роботи відображені в роботах А. Капської, А. Кравченко, М. Лукашевича, І. Миговича, П. Павленок, В. Полушук, Е. Студьнова, М. Фірсова, О. Янкович та ін. Методику і технологію роботи соціального педагога розглянуто в посібниках Ю. Василькової, М. Га-лагузової, М. Глухової, Л. Завацької, Л. Кузнецова, Л. Мардахаєва, Н. Нікітіної, С. Харченко, Н. Крас-нової, Л. Харченко, Є. Холостової, М. Шакурова, В. Шахрай, В. Шептенко, Г. Вороніна, Я. Юрків, І. Сьомкіна, Л. Олифиренко, Т. Шульга, І. Дементьєва. Проблеми профілактики різновидів девіантної поведінки відображені в посібниках С. Белічевої, А. Гонєєва, Є. Змановської, М. Ковальчук, В. Мен-делевича, В. Оржеховської, П. Павленок, О. Полякової, О. Пилипенко, М. Руднева, В. Татенко, Є. Хо-лостової, Т. Хагурова, А. Хоміч, Л. Шнайдера, Т. Федорченко та ін. Особливості злочинної пове-дінки неповнолітніх розглядаються в працях М. Данилевської, О. Долгова, В. Єрмакова Н. Кулікова, Н. Сафіуліна. Особливості профілактики правопорушень показані в роботах В. Оржеховської, В. Бурлакової, М. Абдірова, Н. Ветрова, В. Волкової, В. Єрмакова, Г. Забрянського, Н. Захарова, М. Костицького, М. Настюк, Ф. Лопушанського, Н. Мілешко, А. Міллер та ін. Систематизована ін-формація, необхідна соціальному педагогові в практичній діяльності, відображена в працях І. Виш-нева, М. Гуліна, О. Марінушкіна, В. Носенко, Т. Шишковець. Окремі дослідники у своїх роботах описують профілактичні програми щодо профілактики поведінки, що відхиляється: А. Гольдштейн, Г. Макартичева, І. Фурманов та ін.

Як видно з указаного переліку окремих навчальних посібників, теоретико-технологічні аспекти діяльності соціальних педагогів із профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх відображені недостатньо. На наше глибоке переконання, такий стан може бути наслідком недостатньої вивченості проблеми соціально-педагогічної профілактики правопорушень у дослідженнях сучасних науковців за спеціальністю «соціальна педагогіка». Отже сучасні науковці досліджували тенденції становлення теорії і практики соціально-педагогічної роботи (І. Зверева, А. Рижанова, Л. Штефан та ін.); теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної роботи з певними категоріями населення (І. Іванова, Т. Яцула, Н. Заверіко та ін.); особливості професійної діяльності соціальних педагогів (О. Безпалько, М. Дідик, Н. Заверіко, О. Вакуленко; І. Іванова, І. Ковчина, С. Коношенко та ін.); професійно-особистісні якості соціального педагога (В. Бочарова, А. Капська, Є. Максимова, Л. Мі-шик); процес професійної підготовки соціальних педагогів (Ю. Мацкевич, Л. Поліщук, О. Поно-маренко, В. Симонович, Л. Пундик, А. Первушина, О. Філь, Н. Живолупова, І. Ковчина, Т. Склярва,

О. Карпенко); компоненти професійної готовності до соціально-педагогічної профілактики девіантної поведінки (Г. Золотова, М. Малькова, Н. Пихтіна, О. Тютюнник, Л. Вейланде, Н. Зобенько та ін.); питання інклюзивної освіти (Ю. Багинська); міжнародний досвід функціонування системи профілактики девіантної та делінквентної поведінки (А. Досін, І. Саламатина, А. Кулікова, Н. Зобенько); специфіку роботи з делінквентними неповнолітніми (Е. Чернобродова, В. Белов, О. Нишнианидзе, Н. Клішевіч, Р. Благути, Д. Бойко, Є. Бровко, Н. Федорова); психологічні особливості делінквентних дітей досліджували (І. Горьковата, О. Павлик, М. Денисов, Н. Гресса); особливості роботи з неповнолітніми правопорушниками в пенітенціарній системі (Д. Виговський, С. Горенко, Н. Гресса); особливості профілактики правопорушень (В. Оржеховська, О. Іванова, М. Калиняк, І. Козубовська, В. Терещенко, С. Замула, С. Бадьора та ін.)

Загалом аналіз дисертаційних робіт за період 2002–2012 рр. свідчить про те, що відбувається певне зміщення акцентів із вивчення технологічних аспектів соціально-педагогічної роботи на питання соціальної роботи, відпочинкової діяльності, вивчення зарубіжного досвіду соціальної роботи, організації соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді, реабілітаційної роботи із соціально-дезадаптованими підлітками, формування особистості, формування правової культури дітей та ін. Деякі дослідження присвячені проблемі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з підлітками девіантної поведінки, до профілактики наркотичної залежності, особливостями формування готовності до профілактики адиктивної поведінки.

В окремих роботах висвітлено питання професійної підготовки соціального педагога до профілактики адиктивної поведінки в навчальному закладі, до взаємодії з підлітками девіантної поведінки, до діяльності з людьми похилого віку, до виховної діяльності в умовах оздоровчого табору, педагогів до використання інноваційних форм та методів роботи, зокрема казкотерапії, до роботи у сфері сімейно-шлюбних стосунків, до соціально-правової роботи та ін. На жаль, науковці приділяють увагу практичним особливостям реалізації різних соціально-педагогічних функцій взагалі. Слід зауважити що фактично відсутні роботи, які розкривають сутність соціально-педагогічної діяльності з профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх, особливості роботи різних соціальних інститутів у плані соціального впливу на особу, питання організації їх взаємодії в процесі соціального виховання.

Отже, попри зростання кількості наукових робіт у соціально-профілактичній сфері, питання підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх не було предметом системного вивчення та окремого аналізу. Аналіз зазначеної наукової літератури показує, що більшість публікацій висвітлюють проблему профілактики делінквентної поведінки в контексті профілактики правопорушень як одного з компонентів соціальної та соціально-педагогічної практики. Крім того, аналіз питань, які стосуються профілактики правопорушень, обмежується розглядом загальної мети, напрямів, принципів, типів профілактики, загального опису педагогічної системи профілактики правопорушень та загальних профілактичних технологій. В окремих працях справедливо відзначається роль шкільних та позашкільних навчальних закладів у системі профілактики правопорушень, але в окремих випадках зводиться до профілактики адиктивної поведінки, що, на нашу думку, є опосередкованою профілактикою. Також привертає увагу той факт, що в більшості наукових праць недостатньо відображені та обґрунтовані методи й засоби саме безпосередньої соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки, що, на нашу думку, є наслідком недостатньої наукової обґрунтованої педагогічної концепції соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх. Слід зауважити, що, попри зростання кількості наукових робіт у галузі профілактики відхиляючої поведінки та розширення їх проблематики, достатньо актуальною залишається проблема відображення в наукових працях обґрунтованих методик та технологій профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх.

Узагальнюючи, можна констатувати наявність певних суперечностей: по-перше – між потребами суспільства, держави, системи соціальних служб у компетентних фахівцях, здатних конструктивно розв'язувати соціальні завдання з профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх та рівнем підготовленості випускників вищих навчальних закладів до їх рішення; по-друге – потребою формування готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх і недостатньою теоретичною розробленістю цього процесу; по-третє – значним

потенціалом системи підготовки вищого навчального закладу у формуванні готовності до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх і неповною його реалізацією у зв'язку з обмеженістю наявного науково-методичного забезпечення.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проведені нами дослідження теоретико-методичного забезпечення соціально-педагогічної діяльності показує, що напрям профілактики делінквентної поведінки є перспективним полем для вивчення. Аналіз дисертацій, захищених за фахом «соціальна педагогіка», останнім часом свідчить про те, що фактично поза увагою дослідників залишаються питання підготовки соціальних педагогів профілактики делінквентної поведінки не-повнолітніх. Отже, ми вважаємо, що перспективними напрямками дослідження повинна стати підготовка соціального педагога до професійної діяльності з профілактики делінквентної поведінки в різних інститутах соціального виховання з різними цільовими групами, при цьому дослідження мають бути спрямовані на підвищення наукової обґрунтованості, якості й ефективності соціально-педагогічної практики та підготовки фахівців до цього виду діяльності.

Джерела та література

1. Головань М. С. Аналіз тенденцій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства / М. С. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні. Сер. : Педагогіка і психологія. – 2011. – № 31. – Ч. 1. – С. 203–211.
2. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року, № 347/2002 // Офіц. вісн. України. – 2002. – № 16. – С. 2–3.
3. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2011. – 486 с.
4. Закон України «Про вищу освіту» : наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Кременя ; М-во освіти і науки України. – К. : СДМ-Студіо, 2002. – 323 с.
5. Класифікатор професій (із змінами та доповненнями). – Вид. офіц. – К. : Соцінформ, 2001. – 584 с.
6. Шептенко В. А. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. / В. А. Шептенко, Г. А. Воронина. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.

Чуносов Михаил. Профессиональная подготовка социальных педагогов к профилактике делинквентного поведения несовершеннолетних как объект теоретического анализа. Актуальность проблемы оптимизации профессиональной подготовки социальных педагогов к превентивной деятельности обусловлена распространением в современной молодежной среде разного рода девиаций.

В статье рассматривается проблема профессиональной подготовки будущих социальных педагогов к профилактике делинквентного поведения несовершеннолетних. Обобщены результаты анализа диссертационных исследований по специальности «социальная педагогика». Обоснована целесообразность проведения научных исследований в направлении подготовки социальных педагогов к профессиональной деятельности в сфере профилактики делинквентного поведения несовершеннолетних.

Ключевые слова: направление подготовки, исследования, социально-педагогическая профилактика, профессиональная готовность, делинквентное поведение, социальный педагог.

Chunosov Mychaylo. Professional Preparation of Social Teachers to the Prophylaxis of Criminal Behaviour of Teenager as an Object of Theoretical Analysis. Actuality: problem of training optimization of social teachers to preventive activity due to the spread among youth of various deviations.

In the article the analyses problem of the vocational training of future social teachers befits to the prophylaxis of criminal behavior of teenagers. The results of analysis of researches of dissertations are shown on «social pedagogic». Expediency of realization of scientific researches is shown in directions of preparation of social teacher to professional activity in the field of prophylaxis of criminal behavior of teenager.

Key words: direction of preparation, research, educational literatures, social prophylaxis, professional readiness, criminal behavior, social teacher.

Стаття надійшла до редколегії
20.02.2013 р.